NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geſchreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik geſproken, zoo gelooven wij ook, daarom ſpreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

HET LIED DER SCHEPPING EN DER VERLOSSING.

(Vervolg en ſlot van bladz. 141.)

Vs. 8. *En als het dat boek genomen had, vielen de vier Dieren en de vier en twintig Ouderlingen voor het Lam neder, hebbende elk citheren, en gouden phiolen zijnde vol reukwerks, welke zijn de gebeden der heiligen.* Wij deden het reeds opmerken: zelfs in den hemel zijn de bedieningen en werkzaamheden der heiligen onderſcheiden en verdeeld. Als dan hier ter plaats zoowel de nedervalling voor het Lam, als (v. 9) het gezang des lieds, zoowel de citheren als de gouden phiolen, gemeenſchappelijk aan de *Dieren* en aan de *Ouderlingen* worden toegeſchreven, zoo mag men veilig deze onderſcheidene attributen en verrichtingen op zoodanige wijze tusſchen de beide afdeelingen der in den hemel juichende Gemeente verdeelen, dat wel het gezang eenparig door *allen* aangeheven zal zijn, doch de citheren als zinnebeelden van het prophetisch ampt in de handen der *Ouderlingen*, de gouden phiolen, als tot het priesterlijke ampt behoorende, in die der *Dieren* zullen zijn gezien. Het aanbiddend nedervallen wordt zoowel in Hoofdſt. IV. v. 10, als ſtraks in v. 14 van dit Hoofddeel, uitſluitend van de *Ouderlingen* gemeld. De gouden phiolen met reukwerk beteekenen *de gebeden der heiligen*, die niet ophouden voor den troon van God en het Lam op te klimmen, zoowel van uit den boezem des hemelſchen als des aardſchen kerklichaams. Ook dit denk- en zinnebeeld is uit het Oude Testament afkomſtig en bekend. Door de aanſteking van een wierook, dat welriekend opſtijgt naar den hemel, werd op het eigenaartigst gekenmerkt het *opklimmen* voor God van een *vurig* geloofsgebed (Hand. X. v. 4), Hem aangenaam door den grooten Hoogepriester en Voorſpraak aan Zijne rechterhand. *Mijn gebed*, roept ergens David uit, *worde geſteld als reukwerk voor uw aangezicht, de opheffing mijner handen als het avondoffer!*

Doch het is de nedervalling voor-, de volſtrekte aanbidding van *het Lam*, die de ziel en het middelpunt van geheel deze hemelſche feestplechtigheid uitmaakt, en waarbij wij eenige oogenblikken moeten ſtilſtaan. *Aanbidding* is een daad van Godsvereering, eene hulde die in hare wezenlijke vol- en uitgeſtrektheid aan geen ſchepſel, hoe hoog ook verheven, maar alleen aan God mag toegebracht worden. Wèl kent het Oosten, en zelfs ons Westen, eene ſoort van bloot burgerlijke *te voet valling* voor Koningen, of Godsgezanten; doch het is eene zulke niet, die hier aan Christus wordt toegebracht, terwijl buitendien in het Nieuwe Testament alle dergelijke eerbetooning zoo aan Engelen als aan menſchen aangeboden, met heiligen afſchrik wordt afgewezen (1). De aanbidding daarentegen die door menſchen en Engelen aan Jeſus Christus wordt toegebracht (2), en door Hem aangenomen en goedgekeurd, de kniebuiging van alle ſchepſel in Zijnen naam (3), ſluit in zich en verkondigt luide Zijne waarachtige Godheid, met die des Vaders volſtrekt eenzelvig. Men lette op twee bijzonderheden daaromtrent, die alles afdoen. De *eerſte* is, dat Christus aangebeden wordt niet ſlechts als een bloot vertegenwoordiger der Godheid op *aarde*, maar ook in den *hemel*, alwaar toch wel geene andere aanbidding dan die van God zelven denkbaar is. De *tweede* is, dat zelfs op aarde de aanbidding van Jeſus verzeld gaat van zoodanige woorden en werkzaamheden, als die alleen omtrent de Godheid kunnen geuit of geoefend worden, als daar zijn *gebed* en *geloof* (4); gelijk hier ter plaatſe (in

(1) Openb. XIX. v. 10. XXII. v. 8. Hand. X. v. 25, 26. XIV. v. 14.
(2) Hebr. I. v. 6. Joh. IX. v. 38. (3) Phil. II. v. 10.
(4) Matth. VIII. v. 2. XV. v. 25. Joh. XI. v. 36–38, enz.

de voorſtelling der hemelſche tooneelen) dezelfde zevenvoudige lof der Engelen gehoord wordt van *het Lam* (v. 12), welke elders diezelfde Engelen toebrengen aan *hunnen God* (Hoofdſt. VII. v. 12). Zoo is dan het *Lam op den troon* geen ander dan die *God, geopenbaard in het vleesch*, — *die gezien is van de Engelen, — opgenomen in heerlijkheid* (1).

Niet genoeg kan het der opmerking en overdenking aanbevolen worden, hoe de Apostel-Propheet in deze gezichten, en door geheel het Boek der *Openbaring* heen, alle de heerlijkheden van zijnen God en Heiland in verband brengt en ſchaart om en met dien eenen naam der allerzaligſte verborgenheid: *het Lam, dat geſlacht is.* Hierbij behoort ook nog eene andere bijzonderheid, aan Johannes niet ſlechts in de *Openbaring* maar ook in zijn *Evangelie* eigen; het is namelijk het gedurig terugzicht in deze Boeken op de hooge Israëlitiſche feesten, waarvan de diepzinnige beduidenis hier ſteeds in het helderſte licht wordt geſteld (2). Allerbijzonderst zal men dit bevinden van het *Paaſchfeest*, hetwelk, om zoo te zeggen, het middelpunt uitmaakt van geheel de Johanneïſche, zoowel historiſche en tijdrekenkundige, als prophetiſche beſchouwing en beſchrijving. Deze opmerking naar eisch te ſtaven of uit te werken, zoude ons hier te ver leiden. Het kan evenwel zijn nut hebben, al is het ſlechts een wenk te hebben gegeven omtrent dat *feestelijke*, aan de ſchriften en geheel het ſtandpunt van Johannes eigen; eene opmerking, die niet ſlechts voor uitvoerige aantooning, maar ook voor vruchtbare gevolgtrekkingen vatbaar ſchijnt.

v. 9. *En zij zongen een nieuw lied, zeggende: Gij zijt waardig dat boek te nemen, en zijne zegelen te openen: want Gij zijt geſlacht, en hebt ons Gode gekocht met uwen bloede, uit allen geſlachte, en tale, en volke, en natie.* Het *nieuwe lied* is uit de Pſalmen bekend (3). Het is het lofgezang, waartoe het volk des HEEREN wordt opgewekt bij iedere nieuwe redding, bij iedere nieuwe verheerlijking van Gods namen, daden, en beloften. In den hoogſten en volſten nadruk is dan die lofzang een *nieuw lied*, waarbij de verloſſing, die *niet door goud noch door zilver*, zelfs niet door *een ſterke hand* en *eenen uitgeſtrekten arm*, maar door het *dierbaar bloed van Christus*, *het onbeſtraffelijke en onbevlekte Lam*, gewrocht werd, het voorwerp is des volzaligen hemelgejuichs (4). *Nieuwheid*, *vernieuwing* is bovendien het gronddenkbeeld van het Godswerk der verloſſing. Een *nieuw* ſchepſel, eene *nieuwe* ſchepping, *nieuwe* hemelen en eene *nieuwe* aarde, een *nieuw* hart en een *nieuwe* geest, ja *alle dingen nieuw* (5); ziedaar het groote doeleinde van die ontzachelijke gebeurtenis, die de ſtof van lof en aanbidding uitmaakt in de ge-

(1) 1 Tim. III. v. 16.
(2) Joh. II. v. 23. IV. v. 45. V. v. 1. VI. v. 4. VII. v. 2, 8, 10, 14, 37. X. v. 22. XI. v. 56. XII. v. 12 en 20. XIII. v. 1. XVIII. v. 28. XIX. v. 14, 31, 42. Openb. I. v. 10. IV, V en VII, enz.
(3) Pſ. XXXIII. v. 3. *Zingt Hem een nieuw lied.* Pſ. XCVIII. *Zingt den* HEERE *een nieuw lied, want Hij heeft wonderen gedaan.* enz.
(4) 1 Pet. I. v. 18 en 19. (5) Openb. XXI. v. 5.

westen des Lichts tot in der eeuwen eeuwigheid. — *Gij zijt geſlacht en hebt* ONS *gekocht met uwen bloede*, roepen geene Engelen, maar eenmaal volſtrekt verlorene, thands voor eeuwig behoudene en tot zaligheid en heiligheid herſchapene Adamszonen uit. *Geſlacht te zijn* (1), gelijk de offerlammeren en offerdieren der Oud-Testamentiſche ſchaduwbedeeling, niet door of voor eigen zonde, maar als dragende eene *opgeladene* ſchuld; menſchen *gekocht te hebben met eigen bloed* om die te maken *Koningen* en *Priesters* Gods; hoe kan dat, zonder de kenlijkſte ſchriftverdraaijing, iets anders, naar de eenvoudigheid des Goddelijken woords, beteekenen, dan hetgeen er de rechtzinnige kerkbelijdenis ook door verſtaan mag: *vergeving door bloedvergieting; verzoening* (of *wegneming van toorn*) *door ſchuldvoldoening; verloſſing door plaatsbekleeding?*

En welke zijn nu die verlosten? Eene *ſchare, die niemand tellen kan* (Hoofdſt. VII. v. 9), *uit allen geſlachte, en tale, en volke, en natie;* derhalve niet allen *hoofd voor hoofd*, maar eene *uitverkorene* menigte; gelijk ook Paulus de Gemeente kenteekent, als van God *uitverkoren in Christus, vóór de grondlegging der wereld, — te voren verordineerd tot de aanneminge tot kinderen door Jeſus Christus in hemzelven, naar het welbehagen zijns willens, — naar het voornemen desgenen die alle dingen werkt naar den raad zijns willens* (2). Dat deze woorden met het *gekocht zijn door bloed* (en niet blootelijk met het voornaamwoord *ons*) in verband ſtaan, zoo dat de zin is: *Gij hebt ons gekocht* VAN UIT *de menigte der volken* enz., blijkt reeds genoeg uit de vergelijking met Hoofdſt. XIV. v. 3 en 4: *de gekochten van de aarde* (3), *de gekochten uit de menſchen* (4).

v. 10. *En gij hebt ons onzen God gemaakt tot Koningen en Priesters, en wij zullen als Koningen heerſchen op de aarde.* Men vergelijke ſtraks (Hoofdſt XX. v. 4) dat groote en beſliſſende ſlotgezicht van de toekomst van Christus, en het rijk Zijner heiligen met en onder Hem: *En ik zag troonen, en zij zaten op dezelve, en het oordeel* (het rijk, de regering) *werd hun gegeven, en zij leefden en heerschten als Koningen met Christus de duizend jaren;* en bij Daniël (VII. v. 9, 10, 13, 14, 27): *Dit zag ik, tot dat er troonen gezet werden, en de Oude van dagen zich zettede: wiens kleed was wit als de ſneeuw, en het hair zijns hoofds als zuivere wolle* (5); *zijn troon was vuurvonken, deszelven raderen een brandend vuur. Een vurige rivier vloeide en ging van voor Hem uit, duizendmaal duizenden dienden Hem, en tien duizendmaal tien duizenden ſtonden voor Hem: het gerichte zette zich, en de boeken werden geopend. Verder zag ik in de nachtgezichten: en ziet daar kwam één met de wolken des hemels, als eenes menſchen zoon, en Hij kwam tot den Ouden van dagen, en zij deden Hem voor denzelven*

(1) *'Εσφάγης, ἐσφαγμένον.* (2) Eph. I. v. 4 en volg.
(3) *'Απὸ τῆς γῆς.* (4) *'Απὸ τῶν ἀνθρώπων.*
(5) Verg. Openb. I. v. 14.

naderen. En Hem werd gegeven heerſchappij en eere en het koninkrijk, dat Hem alle volken, natiën, en tongen eeren zouden: Zijne heerſchappij is eene eeuwige heerſchappij, die niet vergaan zal, en Zijn koninkrijk zal niet verdorven worden. — Het rijk en de heerſchappij en de grootheid der koninkrijken onder den ganſchen hemel zal gegeven worden den volke der heiligen der hooge plaatſen, welks Rijk een eeuwig Rijk zijn zal, en alle heerſchappijen zullen Hem eeren, en gehoorzamen. — Wij merkten reeds op, dat de lofzangen in dit hoogheerlijk gezicht des Apostels zich drievuldig opvolgen. Het lied der *verlosten*, onmiddelijk TOT het Lam gericht, wordt vervangen door de lofzegging der Engelen VAN het Lam, en dit dan wederom door die van het gantſche ſchepſel, insgelijks in de *derde perſoon* uitgedrukt. Zien wij van het loflied der Engelen.

v. 11, 12. *En ik zag, en ik hoorde een ſtemme veler Engelen rondom den troon, en de Dieren, en de Ouderlingen, en haar getal was tien duizend maal tien duizenden, en duizendmaal duizenden, zeggende met eene groote ſtem: Het Lam dat geſlacht is, is waardig te ontfangen de kracht, en rijkdom, en wijsheid, en ſterkte, en eere, en heerlijkheid en dankzegging.* Wij vergeleken reeds de toebrenging van even dezelfde eer- en glorie-namen aan den Vader, door dezelfde Engelen rondom den troon, Hoofdſt. VII. v. 12. Het verdient ook opmerking, in dit tot in de bijzonderheden diepzinnig en veel beteekenend Boek, dat de Engelen niet als *zingende* (gelijk de Dieren en de hen op hunne citheren begeleidende Ouderlingen) maar alleenlijk als *zeggende*, dat is, uitroepende, uitgalmende, voorgeſteld worden. Doch zij worden ook daardoor als aan die koninklijke en priesterlijke Godsgemeente *ondergeſchikte* wezens gekenmerkt, dat zij *rondom den troon, de Dieren, en de Ouderlingen* STAAN, terwijl de Ouderlingen als *koningen* op hunnen troonen ZITTEN. Ziedaar de kracht des bloeds van Christus! Engelen, die niet gezondigd hebben, *ſtaan* rondom den troon van God en het Lam, en rondom de Dieren en de Ouderlingen, als *gedienſtige geesten, die uitgezonden worden tot dienst der genen, die de zaligheid beërven* (1); maar menſchen, naar het beeld Gods geſchapen, ſtraks gevallen en veroordeeld, maar door het bloed des Zoons Gods Gode gekocht, en voor eeuwig meer dan herſteld, *zitten* met Hem, als koningen. Waarlijk, *Hij neemt de Engelen niet aan, maar hij neemt het zaad Abrahams aan* (2). Één met Christus geworden, als de leden des lichaams met hun Hoofd, door het geloof en door de gemeenſchap des Heiligen Geestes, *zijn wij*, zegt de Apostel (3) *met Hem geſtorven, met Hem levendig gemaakt, met Hem uit den dooden opgewekt, met Hem medegezet in den hemel* (Gr. ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, *in de hoogſte plaatſen*). Hoe zouden alle dingen niet *onze* zijn, indien wij Christi zijn, want Christus is Gods (4)? Van daar de roem des Apostels en aller ware geloovigen met hem: *Ik ben verzekerd dat noch dood, noch leven, noch Engelen, noch Overheden, noch Machten, noch tegenwoordige, noch toekomende dingen, noch hoogte, noch diepte, noch eenig ander ſchepſel ons zal kunnen ſcheiden van de liefde Gods, welke is in Christus Jeſus onzen Heere* (Rom. VIII. v. 38 en 39).

(1) Hebr. I. v. 14.
(2) Hebr. II. v. 16.
(3) Eph. II. v. 4—6.
(4) 1 Cor. III. v. 23 en 24.

v. 13. *En alle ſchepſel dat in den hemel is en op de aarde, en onder de aarde, en die in de zee zijn, en alles wat in dezelve is, hoorde ik zeggen: Hem die op den troon zit en den Lamme zij de dankzegging, en de eer, en de heerlijkheid, en de kracht in alle eeuwigheid.* Hetgeen Paulus van den voor een tijd vernederden, nu eeuwig verhoogden Godmensch zegt, dat *in den naam van Jeſus zich buigen moet alle knie dergenen die in den hemel, op de aarde, en onder de aarde zijn;* dat zelfde wordt in het Apocalyptiſche gezicht aan Johannes als door eene *ſprekende* ſchepping in zijne volle vervulling vertoond. Door deze kniebuiging en lofzegging toch van *alle* ſchepſelen, wordt zoo wel de gedwongene onderwerping van Gods vijanden, als de gewillige en blijdſchapvolle lofzang Zijner dienaren en verlosten uitgedrukt, alle te zamen één vol accoord uitmakende van eere en heerlijkheid en aanbidding, toekomende in onverdeelde eenigheid aan God en aan het Lam. Treffend voorts is door geheel dit Boek der Openbaring, die gedurige zamenvoeging van *God en het Lam*, uitdrukkende tevens de *gelijkheid* des Zoons met den Vader in het wezen der Godheid (1), en Zijne ondergeſchiktheid in de bediening als Middelaar. In laatstgemelde betrekking geldt het gene geſchreven ſtaat 1 Cor. XV. v. 24, 27; in eerstgenoemde, die allervolſtrekſte gemeenſchap van namen en titels, aan God en het Lam, het zij ter zelfder tijd, het zij bij afwisſeling hier gegeven. Zoo wordt b. v. die aan God alleen toekomende titel: *de Eerſte en de Laatſte*, gelijkelijk door God den Vader (Hoofdſt. I. v. 8.) en door den Zoon (Hoofdſt. I. v. 17) gedragen; zoo, die van *Heere der Heeren en Koning der Koningen* van den Vader gebezigd (1. Tim. VI. v. 15. en 16), van het Lam uitgeroepen, Openb. XVII. v. 14, XIX v. 16. Wij vergelijken nog Openb. VI. v. 16. *Van het aangezichte des genen die op den troon zit, en van den* TOORN *des Lams*, nevens Pſ. II. v. 11 en 12: *Dient den* HEERE *met vreeze; kust* DEN ZOON, *opdat Hij niet toorne;* en eindelijk Openb. XXII. v. 3: *de troon Gods en des Lams;* en XXI. v. 22: De *Heere, de Almachtige God is haar Tempel,* EN *het Lam*, dat is, in onverdeelde gemeenſchap MET *het Lam;* gelijk ook de plaats Joh. XVII. v. 3. te recht verklaard wordt. Uit deze éénheid tevens en ondergeſchiktheid van den Zoon vloeit ook voort de Apostoliſche heilgroet: *Genade zij u en vrede van God onzen Vader en van den Heere Jeſus Christus.*

v. 14. En als nu de lof der hemelen heel de ſchepping dus doorgalmd en doordrongen heeft, zoo keert de hoog verheven lofbeurt tot de Dieren en de Ouderlingen weder, doch nu — zelfs de hemelen, in de over-

(1) Joh. X. v. 30.

ſtelping van lof, verrukking, en aanbidding, zwijgen. *En de vier Dieren zeiden: Amen. En de vier en twintig Ouderlingen vielen neder, en aanbaden den genen die leeft in alle eeuwigheid.*

GIJSBERT VOETIUS.

Het is niet zoo zeer om eene uitvoerige of volledige levensbeſchrijving van den achtingswaardigen, beroemden en godzaligen Nederlandſchen Godgeleerde, wiens naam aan het hoofd van dit ſtuk vermeld werd te geven, maar veeleer om hem uit een tot nu toe niet genoeg (naar ons inzien) in aanmerking genomen oogpunt te beſchouwen, dat wij hier ter plaatſe van hem gewag maken. Hij beleefde een tijdvak (het ſtadhouderlooze van de tweede helft der XVII^de^ Eeuw), dat vroeger (Deel II. bl. 82) door ons werd beſchreven als dat eener aanmerkelijke afneming en verſterving van geloof en godvrucht in de gemeenten en vooral ook onder vele Leeraars onzer kerk.

Brakel, Voetius leerling en tijdgenoot, (om ons ſlechts bij een bekend werk te bepalen) zegt er het volgende van: »Met het voorzeide geef ik getuigenisſe tegen de verdorvenheid der kerken, het bedroeft mij tot in het binnenſte van mijne ziele. Ik hebbe tegen dezelve voor dezen getuigenisſe gegeven, en ik verheffe nog door dezen mijne ſtemme als eene bazuine, en roepe uit de keele, en houde niet in, verkondigende den volke des Heeren hunne overtredingen, en den huize Jacobs hunne zonden. Och dat het ter harte namen allen die dit lezen of hooren lezen! Och dat men zich bekeerde, dat men zich verwonderde over de lankmoedigheid Gods, in zijne kerk nog in dit Land te laten in een vredig bezit van alles, en dat men den Heere rechtvaardigde indien Hij ons ſtrafte, en eens mochte ten gronde doen gaan! Met droefheid en ſchaamte kenne ik mij zelven ſchuldig en gebrekkelijk: de Heere vergeve genadelijk, en make mij getrouwer en heiliger in mijn perſoon en dienst!" En welk was het vroeger tegen de kerk door Brakel gegeven getuigenis? Men vindt het uitvoerig en breed in 's mans groote werk *De Redelijke Godsdienst*, Dl. I. bl. 615, 616, waaruit wij hetzelve, als genoeg bekend, niet behoeven over te nemen.

In dezen tijd was Voetius als Hoogleeraar te Utrecht een der voornaamſte ſteunſels der kerk. Hij ſtaat in de geſchiedenis onzer Nederlandſche Hervormde kerk meestal vermeld als een geſtreng handhaver der ſtrikte rechtzinnigheid, en verdediger der gereformeerde leer tegen Roomschgezinden beide en Remonſtranten; en wij zijn voorzeker wel allerminst geneigd om hem dezen lof eenigermate te betwisten (1), doch wenſchen hem eigenlijk hier minder als ſtreng rechtzinnig Leeraar te doen kennen, dan als een godvruchtige ſteun der kerk, die vooral ook het diep verval van geloof en geestelijke gezindheid in onze kerk destijds trachtte te herſtellen, en het geloofsleven weder op te wekken.

Voetius werd twaalf jaren vóór het einde der XVI^de^ Eeuw te Heusden geboren. In den aanvang der volgende begon hij zich te Leiden op de wetenſchappen, vooral op de godgeleerdheid toe te leggen, en werd in 1611 gelukkig tot de predikdienst bevorderd. Reeds op zijne eerſte ſtandplaats, te Vlijmen, in den omtrek zijner geboorteſtad, was hij met buitengewonen zegen werkzaam, vooral in betrekking tot de vele Roomſche ingezetenen in die ſtreek, welke door zijnen ijver en zijne prediking de Roomſche kerk voor de hervorming, en gelijk men met grond mag vertrouwen, de leer der eerſte voor de waarheden der laatſte oprechtelijk verwisſelden. Sedert, de zuivere leer onzer kerk van harte toegedaan, was hij tegenwoordig in de Zuid-Hollandſche, Haagſche en Delftſche kerkelijke vergaderingen, en toonde hier reeds vroeg de wenſchelijkheid en noodzakelijkheid eener Nationale Synode te hebben ingezien. Hij werd dan ook naar die van Dordrecht in 1618 en 1619 afgevaardigd, waar hij zes maanden doorbracht, en de zaak der zuivere leer onzer kerke met geen' geringen ijver behartigde. Gedurende het beleg van 's Hertogenbosch in 1629 was hij in het leger der Staten onder Willem van Nasſau veldprediker, en deed na de verovering der ſtad aanmerkelijke dienſten ter vestiging der Hervormde kerk in dezelve. Vijf jaren later werd hij tot Hoogleeraar in de Theologie te Utrecht beroepen, een' post, dien hij tot het einde zijns levens met niet minder ijver en trouw dan roem en hoogachting waarnam.

Wij willen hier van den ſtrijd over de viering van den Sabbath als den dag des Heeren, in welken ook Voetius, gelijk bekend is, zich diep gewikkeld vond, niet ſpreken, daar dat onderwerp vroeger in dit Blad, in een uitvoerig Artikel (Dl. II. N°. 4) in het breede werd ontwikkeld; maar het is zijne werkzaamheid met opzicht tot het wezenlijk verval der kerken destijds, waarvan wij eenigzins nader moeten gewagen.

Reeds uit 's mans *Politica Eccleſiastica*, waarin het punt der *hervorming eener vervallene*, en *hereeniging eener geſcheurde kerk* met bijzondere en kennelijke belangſtelling behandeld, en voorts al wat tot den geestelijken bloei der gemeenten behoort, op het zorgvuldigst uitééngezet en aangedrongen is, blijkt voldingend, welke zorg en werkzaamheden zijne ziel vervulden en bezig hielden. Ook de huisſelijke godsdienst wordt in dit werk ten ſterkſte aanbevolen. De plichten van Leeraars en kerkelijke opzieners, alsmede de kerkelijke tucht worden er breed in aangedrongen. De zoogenoemde oefeningen of onderlinge bijeenkomſten der godvruchtigen vindt men er ijverig in voorgeſtaan en verdedigd, niettegenſtaande den blaam en de tegenwerking, welke zij in dien tijd eener al te vaak drukkende dwingelandij van ſtedelijke Magiſtraten en andere Regenten moesten ervaren. Immers hoe wezenlijk het gevaar van mis-

---

(1) Een treffend blijk hiervan vindt men in zijne voor twee jaar wederom (te Amſterdam bij J. H. den Ouden) herdrukte verhandeling: *De uitnemendheid van de leer der Gereformeerde Kerk tot bevordering van troost en heiligheid, in tegenoverſtelling van de troostelooze en krachtelooze leer der Remonſtranten aangewezen.*

bruik derzelve ook ware, Voetius vreesde het verval en de verkwijning des geloofs in het binnenfte der kerk nog veel meer. Hij had in deze verdediging tot medeftanders, Brakel en Koelman. Eindelijk weten wij, ook uit de gefchriften van A. M. Schuurmans, dat Voetius met deze begaafde vrouw en andere godvreezende vrienden en vriendinnen, reeds lang vóór De Labadies aankomst in deze landen, door onderling overleg en gebed, naar eene *reforme* der meest vervallen kerken en gemeenten had uitgezien; en vooral daarom met haar en anderen de overkomst van dezen vermaarden man zoo zeer wenschte, wijl hij van deszelfs ijver de doorwerkendfte pogingen tot herlevendiging des Christendoms en der kerkelijke orde en tucht vooruitzag. »De verbindtenis des geestes en des harten (zegt een Schrijver van dien tijd) was toen zeer levendig tusfchen De Labadie, Voetius, Lodefteyn en hunne vrienden, welker bezoeken veelvuldig waren om te fpreken over den tegenwoordigen ftaat der kerk, de noodzakelijkheid van hare reformatie, de moeiten daaraan verbonden, en de onmogelijkheid die er fcheen te zijn om den wereldzin er weder uit te drijven, welke zoo zeer de fterkfte was, dat hij dezelve als overheerschte. De Labadie verklaarde daarop, dat zij zich wel mochten verzekerd houden, dat hij die uit zijne kerk te Middelburg, onder den goddelijken zegen, zoude verwijderen, en alles doen wat hij konde om ook de andere Franfche kerken van denzelven te zuiveren, of dat hij zelve van daar uitgedreven zoude worden, en dat hij God danken zoude, zoo zij (Voetius vooral), van hunnen kant hetzelfde wilden doen. Hierop verzochten en baden allen van God op dit voornemen zijnen krachtdadigen zegen.” De gevolgen hiervan hebben wij vroeger in het leven van De Labadie gezien.

Voetius was de langst levende godgeleerde, die de Synode van Dordrecht had bijgewoond. Hij beleefde nog den bangen angst en nood des Vaderlands bij den inval des Franfchen Monarchs in 1672, toen het klimmende gevaar, en de herhaalde maandelijkfche en fchier dagelijkfche biddagen en bedeftonden, onder den krachtdadigen zegen des Heeren grootendeels uitwerkten, hetgeen zijne welgemeende pogingen tot herftel niet volkomen hadden kunnen tot ftand brengen. Gedurende het grootfte gedeelte der zeventiende en een aanmerkelijk deel der achttiende Eeuw gingen van zijne School eene menigte rechtgevoelende en voor een groot deel ook godvruchtige Leeraars uit, die hij fteeds tegen de menfchelijke begrippen der wijsgeerte van dien tijd, het Cartefianisme, dat thans reeds lang voor andere ftelfels heeft plaats gemaakt, placht te waarfchuwen, en die onder de ftevigfte verbreiders der Gereformeerde leer eene plaats hebben. Zijn ouderdom zag meerdere voortreffelijke mannen, een' Vitringa, Witfius en anderen bloeien. Hij overleed in den ouderdom van 89 jaren, in het volle bezit zijner verftandelijke vermogens, en ging in de ruste van dien Heer in, in wiens dienst hij twee derden eener Eeuw had gearbeid. Godsvrucht en zeldzame werkzaamheid vereenigden zich bij hem in eene hooge mate, en onze Vaderlandfche kerk heeft hem, onder den Heer, een groot deel van haar vroegeren welftand te danken.

SOCRATISCHE WIJSGEERTE.

PH. W. VAN HEUSDE, *De Socratifche fchool, of Wijsgeerte voor de negentiende Eeuw.* II^de^ Deel. Utr. 1835.

De rijkbegaafde, van den Geest der wijsheid en der kennis vervulde Apostel der Heidenen, toen hij op den Areopagus te midden van den Atheenfchen raad die waarheid verkondigde welke uit God is, die waarheid, welke de wereld niet heeft, noch kent, beriep zich niet op de *idéen* van het ware, het fchoone en goede, welke de Griekfche Wijsgeerte, in hare meeste volkomenheid geleerd, (die van eenen Socrates en Plato,) aanbiedt; niet op hetgeen deze of gene Wijsgeeren door redeneering hadden uitgevonden of gemeend te vinden, maar op de getuigenis der overlevering nopens eenen God wiens kennisfe was te loor gegaan; op de verklaring van eenen Dichter omtrent den goddelijken oorfprong des menschdoms; en hij predikt niet veredeling of befchaving door wijsgeerige begrippen, maar verkondigt *aan alle menfchen alomme, dat zij zich bekeeren* (1). Offchoon de wijze mannen die hem hoorden, voor een gedeelte fpotteden, en fommigen zeiden: *wij zullen u weder hiervan hooren*, betoonende hierdoor dat hun *Christus de gekruiste eene dwaasheid* was (2), wij achten die dwaasheid eene diepe wijsheid, eene leering voor de discipelen des Heeren van alle Eeuwen. Ook wij erkennen de ftralen van eene voor de heidenwereld door wolken van bijgeloof en afgoderij meer en meer verborgene waarheidszon, waar wij die waarlijk in de oudheid aantreffen: in alle de herinneringen en erkentenisfen van een' reeds onbekend gewordenen God; in de zielsverrukking van eenen door die ftralen bezielden dichtergloed; maar wij kunnen deze ftralen niet aanfchouwen in het zelfontftoken lamplicht van menfchelijke redenering. Wij weten het, anderen denken anders daarover. »Ook de rede, zegt men, is een gefchenk van God.” Het is zoo; maar een gefchenk aan onzen eerften ftamvader, en fints lang verduisterd en verward, door den afval van Hem, die *'s menfchen eenige Licht* is (3); eene eigenfchap zelfs, die, onafhankelijk van geopenbaarde waarheden geworden, altoos blijken moet van God vervreemd te zijn. Op deze gronden en naar dit gevoelen meenden wij bij de uitgave van het eerfte Deel van het hierboven vermelde werk te moeten waarfchuwen tegen de aanwending der Griekfche, der Socratifche Philofophie, tot de vorming der gevoelens en gezindheden die de Christelijke jongelingfchap moeten worden ingeboezemd, en wij kunnen na de lezing van dit tweede Deel van deze aanmerking niets terug nemen. Inderdaad, met al de hoogachting die wij den Schrijver toedragen, met de hulde die wij aan zijn vernuft, aan

(1) Hand. XVII. v. 30. (2) 1 Cor. I. v. 23.
(3) Joann. I. v. 4.

zijne schranderheid en kunde, aan zijne welgemeende bedoelingen vooral, gaarne toebrengen, wij zijn in onze overtuiging nog versterkt geworden, dat de Wijsgeerte die hier voor de negentiende Eeuw wordt aangeprezen, wel verre van eene opleiding te zijn tot het waarachtig Christendom, of het rechte standpunt aan te geven, waaruit men hetzelve beschouwen moet, integendeel een' anderen grondslag legt, dan dat fundament, buiten hetwelk niemand een ander kan leggen, behoudens de rechte waardering der waarheid die uit God is.

Na hetgeen in het eerste Deel over de kunsten en wetenschappen, vooral in derzelver beginsel, den kunst- en waarheidszin, geleerd is, wordt hier van 's menschen begeervermogen om naar het goede, het rechtvaardige, het heilige en goddelijke te staan, gehandeld; voorts van de bestemming, de doeleinden en het verband der hoogere wetenschappen, het onderling verband aller kunsten en wetenschappen, ook in toepassing op de bestemming der hoogescholen; en eindelijk over de practische Wijsgeerte, inzonderheid in haar verband met de geschiedenis.

Onze beschouwing des eersten Deels brengt ons als van zelve hoofdzakelijk, zoo niet uitsluitend, op de verhouding die dit stelsel tot de geopenbaarde waarheden en dus tot het waarachtig Christendom heeft. Wij zagen het reeds: kunst en wetenschap gaan hier van den mensch uit; keeren tot den mensch terug; staan buiten betrekking tot van God geopenbaarde waarheden: streven, ja, naar wijsgeerige ideälen; maar niet in het licht van dat *Licht der wereld*, die *Zon der nieuwe schepping*, die *Zon der gerechtigheid*, tot welke het voorgeslacht opzag, wanneer het der Utrechtsche Hoogeschool de keurspreuk toevoegde: *Sol Justitiae, illustra nos!*

Doch zien wij van welke beschouwing van den mensch de Socratische school uitgaat. Het is de éénige die eene heidensche Wijsgeerte, onkundig van 's menschen diepen afval van God, hebben kan: het is eene pelagiaansche beschouwing van de natuur des menschen; eene beschouwing die tweederlei beginsel in den mensch onderstelt: eene liefde voor het goede, schoone, edele, en eene begeerte naar het lage, leelijke, zinnelijke; terwijl de mensch door de kracht der rede aan het eerste den zegepraal moet verzekeren. »Verbeelden wij ons (zoo heet het ook hier, bl. 32) een tweespan paarden, waarvan het eene *schoon en goed*, het andere leelijk en kwaad is, het eene naar den teugel luistert, het andere woest en wild en wederspannig is, en den voerman met den wagen, zoo het niet wel bestuurd en door het goede paard teruggehouden wordt, het onderste boven zou doen keeren: daar hebben wij de aanschouwelijke voorstelling dier beide beginselen in ons, hoedanig die zijn, en tevens hoe zij door onze rede bestuurd moeten worden. Gelijk het eene ons ten verderve zoekt te brengen, zoo voert het andere, de verkregene meening van het beste, die zucht naar het goede, met oordeel gepaard, ons derwaarts heen, waar wij weder als te voren, bij het aanschouwen van de velden der waarheid gelukzalig kunnen zijn." Vergelijken wij deze voorstelling des heidenschen wijsgeers van 's menschen staat van nature met die van den Apostel der Heidenen, bij voorbeeld in het tweede Hoofddeel van zijnen brief aan de Efeziërs (beschaafde en verlichte Grieken), dan zien wij voorwaar, dat de Socratische leer niet in *trap* en *mate*, maar in *aard* en *natuur* van de geopenbaarde waarheid verscheiden is, en dat de »hoogere mysteriën van onzen godsdienst" oneindig meer dan eene ontwikkeling der »kleinere van Griekenland" zijn.

Het is zoo, de Hoogleeraar verklaart »dat de leere des Evangelies oneindig meer dan die der Wijsgeerte, voor onze zedelijke behoefte, voor onzen troost in leven en in sterven, alsmede voor onze zedelijke volmaking berekend is (1). »Een middel te bedenken (zegt hij, bl. 217) om den zondigen mensch met God te verzoenen, dat kwam in het hoofd der eerste wijsgeeren niet op, ik laat staan dat men zulks in de oude fabelen zou vinden. Dit intusschen — is het niet zoo, mijne lieve vrienden? — kan alleen ons datgene verschaffen, wat wij als zedelijke wezens het meest behoeven. En ziet, daar treedt tusschen God en het menschdom, de Zoon des menschen, Hij, die tevens Gods Zoon is, in het midden, om onze Voorspraak en Middelaar bij zijnen Vader te zijn." — Maar dit, wij kunnen het niet verbergen, is even weinig het schriftuurlijke denkbeeld van onze verzoening met God, als het voorgestelde denkbeeld van Plato omtrent 's menschen toestand van nature met de voorstelling der goddelijke openbaring overeenkomt. Neen, niet blootelijk in zulk middelaarschap en zulke voorspraak bestaat die aangebrachte verzoening (dit toch was ook de roeping van een' Mozes, een' David en Daniël); maar de Schrift leert ons den Godmensch kennen als DEN HEERE ONZE GERECHTIGHEID; het goddelijk offer der verzoening, dat om onze overtredingen is verwond, om onze ongerechtigheden verbrijzeld; op wien de straffe was, die ons den vrede aanbrengt; op wien de Heere ons-aller ongerechtigheid deed aanloopen; die onze krankheden op zich genomen en onze smarten gedragen heeft. *Want dien die geen zonde gekend heeft, heeft Hij zonde voor ons gemaakt, opdat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in Hem.*

Eindelijk, dat *gelooven*, dat *beminnen*, en *hopen*, hetwelk de Socratische Wijsgeerte ons kan leeren, hoe in den grond verscheiden is het van dat geloof, die liefde en die hope, welke wij uit de Schrift als vruchten des Geestes leeren kennen, en welke uit een nieuw en geestelijk beginsel in den wedergeborenen mensch moeten voortkomen, zullen zij Gode welbehagelijk zijn. Het *gelooven* dat ons hier geleerd wordt sluit het *weten* uit; de liefde is eene natuurlijke zucht tot gewesten van geluk en genot; de hoop een verlangen naar dezelve. Is dus ook hier de Christelijke liefde, geloof en hoop, niet van deze heidensche in aard en wezen onderscheiden, en dus iets geheel anders (2)? Wij lezen bij voorbeeld

(1) Dl. II. bl. 216.

(2) Men verg. hieromtrent ons Opstel over *Geloof, Hoop, en Liefde*; Dl. III. bl. 65, 66.

bl. 209: »Wijsgeerte beſtond geheel in zoeken, onderzoeken, opſporen, bijzonder van hetgeen tot het ſchoone en goede, tot het regtvaardige, het heilige en goddelijke betrekking heeft, en ſloot daarom *weten* uit, hetgeen zij alleen der godheid toeſchreef. — — — — Gij ziet hierin opleiding, zekere Socratiſche opleiding om zoo te ſpreken, tot het gelooven dat onzen godsdienst zoo eigen is. Maar zoo ziet gij tevens, wat dat eigenaardige, dat uitſluitend eigene van onzen godsdienst, dat *gelooven* is.” *Wij* zien hier, in ſtede van iets gelijkſoortigs of overeenkomſtigs, in onze godsdienst vlak het *tegengeſtelde* van dat *niet weten.* Het is bij deze integendeel een *zeker weten*; dat niet alleen, gelijk eenige regels later gezegd wordt, met onderzoeken gepaard gaat, maar uit zoeken en vragen en kloppen bij God voortkomt. »*Ik hebbe u niet geſchreven*, zegt de Apostel, *omdat gij de waarheid* NIET WEET, *maar omdat gij die* WEET *en omdat geen leugen uit de waarheid is* (1 Joann. II. v. 21). En elders: *Wij hebben niet ontvangen den geest der wereld, maar den geest die uit God is, opdat wij zouden* WETEN *de dingen die ons van God geſchonken zijn* (1 Cor. II. v. 12). — Daarentegen wijst onze Schrijver aanhoudend op het *overeenkomſtige*, geenszins op het volſtrekt *tegengeſtelde* van Socratiſche wijsgeerte en Christendom.

Het is dus niet alleen, gelijk de Hoogleeraar toeſtemt, waarachtig, dat de Socratiſche Wijsgeerte niets leert van die *verborgenheid der godzaligheid*, welke *groot*, en ter zaligheid allezins noodzakelijk is: *God geopenbaard in het vleesch, gerechtvaardigd in den geest, gezien van de Engelen, gepredikt onder de heidenen, geloofd in de wereld, opgenomen in heerlijkheid* (1); niets van die verkondiging van Paulus op den Areopagus, *dat God eenen dag geſteld heeft waarop Hij den aardbodem rechtvaardig zal oordeelen door eenen man dien Hij daartoe geordineerd heeft, verzekering daarvan doende aan allen, dewijle Hij hem uit den dooden opgewekt heeft* (2); niets met één woord, van *al datgene zonder hetwelk* een uitſtekend kenner der Platoniſche Philoſophie te recht aanmerkt, dat *al het overige valsch en wat het hoofddoel der wijsbegeerte betreft, nutteloos blijft* (3). Dit is het, zeggen wij, niet alléén, maar ook bij hetgeen er wezenlijke overeenkomst in ſchijnt te zijn, leert zij iets anders in de plaats van het bijbelſche; iets dat ſlechts een levenlooze ſchim is; dat er niet toe opleidt, maar iets verſchillends van in de plaats geeft, en dus misleidt.

Liever hadden wij dus gezien dat de Hoogleeraar in zijnen Socratiſchen toon zijne hoorders, tot welke de rede in dit werk bij aanhoudendheid gericht wordt, op deze of diergelijke wijze had toegeſproken. »Ziet het, in de Socratiſche wijsgeerte, waar gij u als een niet christelijk voetſpoor voor te wachten hebt! De Griekſche Wijzen leiden alles uit den verdorven mensch af, de heilige mannen Gods, alles van den alvolmaakten God, en zijn volmaakt Beeld, het afſchijnſel zijner heerlijkheid, Jezus Christus! De Griekſche Wijzen leeren u ſtreven naar een filozofisch ideaal van het ſchoone of goede: de heilige Schrijvers verkondigen u de nieuwe geboorte uit God, waarbij gij het goddelijk leven van den Heiligen Geest ontvangt. Socrates ſpreekt u van zijn Genius, waarvan wij niets beſtemds weten; de Schrift leert u alles van de genade verwachten; en doet u kennen de dingen die ons van God geſchonken zijn. Het ééne is dus eene leer uit de menſchen, van welke de Schrift zegt: *dat zij duisternis zijn;* het andere is de leer van God, van wien de Bijbel zegt: *dat Hij een licht* en *dat gansch geene duisternis in Hem is.*”

Maar zal men zeggen: was dan niet de oude wijsgeerte ontſtaan, en ontwikkelde zij zich niet onder het beſtuur en ten gevolge van het kennelijk beſtel der aanbiddelijke Voorzienigheid? Heeft de hooggeleerde Schrijver niet gelijk, wanneer hij, bl. 203, het volgende zegt: »Zij was geſchikt, diezelfde oude wijsgeerte, om het menschdom tot de nog zoo veel verhevener leer van onzen godsdienst voor te bereiden. Daarom noemde haar de verlichtſte der oude kerkvaders de προπαιδεία (voorſchool) tot dezelve. En dat zij dit in waarheid, volgens de verordeningen der Voorzienigheid geweest is, laat zich uit de geſchiedenis bewijzen. Ten tijde van Diocletianus had het lezen der Schriften van Cicero zoo vermogenden invloed om menſchen tot het Christendom over te brengen, dat, volgens het getuigenis van Arnobius, ſommigen die Schriften op gezag van den Raad verbrand wilden hebben, *omdat*, voegt hij er bij, *door dezelve de Christelijke godsdienst bewezen, en het gezag der oudheid verminderd werd.*” Is deze voorſtelling niet geſchiedkundig waar? — Wij ontkennen geenszins, dat die voorbereiding, vóór dat de waarheid zelve geſchonken werd, heilzaam kon werken, door het opwekken der menſchen uit hunne vleeſchelijke rust, door het aanſporen tot onderzoek, door het verwekken van een verlangen en zucht naar waarheid; doch daaruit volgt niet dat zij zelve die waarheid, zelfs niet tot op zekere hoogte bezit of geeft. Even zoo was het met de Romeinſche en Griekſche Wijsgeerte, ja met geheel de klasſieke litteratuur, ten tijde der Hervorming; even zoo met Erasmus, beider bevorderaar, en in vele opzichten een voorlooper der Hervormers; en echter heeft hij zelf, hebben ook de Heidenſche Schrijvers, die hij weder in eere bracht, eerder de ſtrekking van de hoofdleere der Hervorming: *rechtvaardiging uit genade*, tegen te werken dan te bevorderen.

Wij ſtaan echter aan de zijde van den Auteur, waar hij optreedt tegen de materialistiſche School, die der Franſchen, of de Benthamſche (in Engeland), die *nut voor recht* ſtelt. Krachtig wederſpreekt en beſtrijdt hij dezelve. Waar zulk eene ſtrekking heerscht, gaarne erkennen wij dit, heeft elke ſpiritualistiſche voorſtelling eene ſtrekking tot het betere. In dit opzicht, mitsgaders in vele belangrijke bijzonderheden ten aanzien van kunst, wetenſchap, en ſmaak, in het vak van letteren, bevat het

(1) 1 Tim. III. v. 15. (2) Hand. XVII. v. 31.
(3) Mr. G. Groen van Prinſterer, *Beſchouwingen over Staats- en Volkerenregt.* Dl. I. bl. 79.

werk ongetwijfeld allerleerrijkſte opmerkingen en wenken. Doch met dit al wordt ons hierdoor de Socratiſche School niet geſchikter voor een Christenland, voor Christenen, die eene andere, eene hoogere waarheid behoeven, welke niet alleen moet ſtrekken om het gebouw van menſchelijke wijsheid eenigzins, ja veel hooger op te trekken dan men door bloot-menſchelijke krachten vermocht, maar zelfs zoowel de grondſlagen van het geſticht, als deszelfs hoogſte tin en geveltop moet uitmaken. En zullen wij zelve nu ons gevoelen omtrent de verhouding des werks tot onze Eeuw zeggen? Het komt ons dan voor, dat, welken eerbied men ook voor den verdienſtelijken Auteur moge voeden, het werk geen' grooten invloed op de openbare meening uitoefenen zal. De inhoud is, dunkt ons, van dien aard, dat hij aan de tegenwoordige behoeften niet zou kunnen voldoen. Dezelve behoort tot eene Periode, die allengskens verdwijnt. De klasſieke Wijsgeerte heeft in de zestiende Eeuw hare dienſten bewezen; zij kan die der negentiende niet worden.

SLOTWOORD.

Wij hebben dan aldus van week tot week eenige ſtemmen over Godsdienst en waarheid mogen doen uitgaan, gedurende een drietal reekſen, thands ten einde gebracht. Op het punt van ditzelfde Blad onder eenen eenigzins gewijzigden vorm (als *maandſchrift*) in het licht te geven, ſpreken wij onzen lezeren gaarne een enkel woord niet zoo zeer van afſcheid toe, als van korte herinnering aan het doel en den aart van dezen onder opzien tot onzen God op nieuw ondernomen arbeid. Hoedanig de beginſelen zijn, aan welke wij denzelven pogen dienstbaar te maken, heeft thands, zoo wij vertrouwen, duidelijk en overvloedig genoeg kunnen blijken. Het geopenbaarde Woord, de dienst, de eere van God in Christus, als fundament van alle waarheid niet ſlechts tot onze eeuwige behoudenis, maar tot beſtiering en beoordeeling van alle dingen ook in deze tegenwoordige wereld; ziedaar het eerſte en wezenlijkſte grondbeginſel, van waar onze beſchouwingen tot hiertoe uitgingen, en, zoo wij biddend hopen, ſteeds uitgaan zullen. Van de ſtraks aangeduide hoogere wezenlijkheden alleen, wachten wij heil voor Kerk en Staat, licht voor wetenſchap en kennis, kracht en wijsheid voor de moeilijke tijden, die wij naar Gods woord en de kenteekenen der gebeurtenisſen voor onze oogen, als *nabij* mogen beſchouwen.

Voor het meest waren het de beginſelen, als zoodanig en in zich zelve beſchouwd, meer dan in de toepasſing op elke voorkomende aangelegenheid van den dag, met welker ontwikkeling wij ons bezig hielden. Deze toepasſing bleef evenwel niet uitgeſloten. Op een zeer teder punt van onze Godsdienſtige, kerkelijke, burgerlijke belangen meenden wij zeer bijzonder die toepasſing ſchuldig te zijn. Wij bedoelen de aangevangene en ſteeds voortgaande *ſcheiding* op het grondgebied onzer aloude Gereformeerde Gemeenten, van welke wij onbewimpeld ons gevoelen zeiden. Wij namen daarbij in acht de in onze oogen ſteeds zoo onmisbare onderſcheiding tusſchen: *het recht der ſcheidenden*, als Nederlandſche ingezetenen; *hunne en onze billijke klachten* tegen het verval in leer en beſtier in de beſtaande kerk; en eindelijk *hunne en onze gehoudenheid*, om op alle *wettige* wijze, en nooit anders dan als discipelen van Jeſus Christus, voor Zijnen naam en zaak te ijveren en te ſtaan.

Met de *Catholyke Stemmen* gingen wij geen opzettelijken twistſtrijd aan; maar tegen hunne gedurige, duizendmaal van ouds herhaalde en beantwoorde aanvallen, meest tegen de buitenwerken der Hervorming gericht, vergenoegden wij ons de ſtellige *waarheden* van Gods Woord in het licht te ſtellen, hopende daaruit, onder Zijnen zegen, zelfs voor de tegenpartij misſchien nog wel eenige nuttigheid. Dat dit Catholyke Dagblad, naar den aanmatigenden aart van de Roomſche kerk in kleine zoo wel als groote dingen, begonnen is met zelfs den titel van ons Blad als zijn eigendom te beſchouwen, trokken wij ons niet bijzonder aan, dan alleen in zekeren zin tot bevestiging van deszelfs beteekenis. Voor het overige, de waarheid zoekende niet in een berekend *juiste midden* tusſchen tegenovergeſtelde uiterſten, maar op dat éénig rechte en koninklijke pad, hetwelk de dwalingen ter rechter en ter linkerzijde laat liggen, en als doorheenſnijdt, wenſchen wij op dien weg, zelve geleid te worden en anderen te wijzen door de kracht van dien eenig onfeilbaren Leidsman, den Heiligen Geest. Onderſteunt ons, Christelijke Lezers! in dat voornemen, niet ſlechts door uwe belangſtelling in deze bladen, maar ook door uwe gebeden tot den God aller genade. Zoo zij het!

LOFZANG.

(Openb. I. v. 7.)

Nu vall' alles te voet voor het Lam dat geſlacht werd,
In wiens bloed voor de Zijnen de losprijs gebracht werd!
Aller Koningen, Eng'len, en werelden Heer
Zij de ſterkte, de rijkdom, de dankzegging, de eer!

Hij die dood was en leeft, ziet! Hij komt met de wolken!
Roept Hem uit, alle heemlen! verwacht Hem, gij volken!
En ook gij zult Hem zien, die Hem eenmaal doorſtaakt,
Israël! ziet, Hij komt, en — uw hart wordt geraakt!

Lof, aanbidding, en eer zij aan 't Lam dat geſlacht is,
Aan d' onzienlijken Vader, wiens heilraad volbracht is,
Aan den Geest, van den aanvang ſteeds Schepper geweest!
Hallelujah den VADER, het WOORD, en den GEEST!

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Overzicht.

In het voorafgaande Slotwoord bepaalden wij genoegzaam de beginſelen en gevoelens, die ook weder in het derde Deel der *Nederlandſche Stemmen* hunne toepasſing of ontwikkeling vonden. Ons blijft alleen nog over, om, even als bij de vorige Deelen, met geregelde ſchikking der onderwerpen, een beknopt *Overzicht* te geven van hetgene, behoorende onder de vierderlei hoofden welke de Titel bevat, eene plaats in dit Deel heeft gevonden. Even als vroeger werd wederom de eerſte plaats ingeruimd aan de godsdienst. Hetgeen wij over de Schrift of de geloofsſtukken in dezelve vervat, hebben opgenomen, is het volgende:

1. *Over het hoog gewicht en gebruik des Ouden Testaments, inzonderheid voor Christenvolken*........Bl. 3, 4.
2. *Bijbelvertaling* (Hand. V. v. 5 en XII. v. 23)..... „ 88.
3. *Schriftverklaring*.................................. „ 131, 132.
4. *Over de Apocryphe Boeken, met betrekking tot de Goddelijke geſchriften des Bijbels*.............. „ 6— 8.
5. *Het Evangelie, alleen eene wezenlijkheid tegenover alle menſchelijke ſtelſels en beſpiegelingen*....... „ 26, 27.
6. *Wat getuigt de Schrift, en wat leert de Neologie aangaande Adam, Abraham, Mozes, en Jezus Christus?* „ 41— 43.
7. *Calvyn over de offerande van Iſaac*............ „ 24.
8. *Geloof, Hoop, Liefde*.......................... „ 65, 66.
9. *Jeſus Christus onze Hoop*..................... „ 25, 26.
10. *Nog iets over Johannes XXI. v. 15*............. „ 60.
11. *De Brief van Jacobus*.......................... „ 101—110.
12. *Het Lied der Schepping en der Verlosſing* (Openb. IV. en V.).. „ 125—152.
13. *Pinkſtergedachten*.............................. „ 29— 32.
14. *Het getuigenis van Doop en Avondmaal tegen de Neologie*.......................................Bl. 73, 74.
15. *De heilige Eed des Heeren*...................... „ 148.
16. *Het Gebed*....................................... „ 13— 16.
17. *Tranen*... „ 87, 88.
18. *Het licht in de duisternis ſchijnende*........... „ 33.
19. *De leer van vrije genade*........................ „ 18, 19.
20. *Erfzonde en wedergeboorte*...................... „ 77— 81.
21. *De Rechtvaardiging door het geloof*............. „ 89— 92.
22. *Bijbelsch onderzoek der leer van Gods Vaderſchap over menſchen als zijne kinderen beſchouwd*...... „ 113—118.
23. *De Kerk van Christus en de Christenkerken*..... „ 85— 87.
24. *Het uitzicht der Kerk*........................... „ 84.
25. *De prediking van 's Heeren toekomst*........... „ 52.
26. *Verwachtingen*.................................. „ 121, 122.

De opſtellen, meer of minder tot de aangelegenheden onzer Kerk betrekking hebbende, waartoe ons de loop der zaken gedurende dit half jaar aanleiding gaf, zijn de volgende:

1. *Over een tweevoudig verſchijnſel van diep verval in de godgeleerdheid hier te lande*..............Bl. 49— 51.
2. *De Synode der Hervormde Kerk in 1835*........ „ 44— 46.
3. *Het Nederlandſche Hervormde Kerkbeſtuur en de afgeſcheidene gemeenten*........................ „ 99, 100.
4. *Noodzakelijke gevolgtrekking*................... „ 107, 108.

Onder het hoofd *Staatkunde* hebben wij van het begin af velerlei beſchouwingen begrepen. Ook thans weder willen wij hieronder rangſchikken zoowel die ſtukken, die den uitwendigen en innerlijken, godsdienſtigen en zedelij-

ken toeſtand, als het algemeen belang der volken als zoodanig, in het bijzonder wederom, hetgeen ons Vaderland in dien zin meer bepaaldelijk betreft, en gerekend wordt tot de volksaangelegenheden te behooren. Tot het eerstvermelde zijn deze ſtukken betrekkelijk:

1. *Zonde en Ongeloof*.......................... Bl. 61, 62.
2. *Gematigdheid en Vooroordeel*.................. „ 83, 84.
3. *Over de Zedeleer als beginſel beſchouwd*........ „ 34, 35.
4. *De wegen Gods en de wegen der menſchen*...... „ 40.
5. *Het Catholicismus in ſtrijd met de Revolutie*..... „ 16.
6. *Staats- en Kerknood in Groot-Brittanje*......... „ 92, 93.
7. *De Protestanten in Ierland*................... „ 53— 72.
8. *Blik op de vier eerſte maanden van* 1835....... „ 5, 6.
9. *De lesſen van Julij* 1830—1835................ „ 96.
10. *Wenken over den tegenwoordigen toeſtand van zaken*.................................. „ 97— 99.

Op de meer bijzondere belangen en aangelegenheden zoowel als den inwendigen toeſtand onzes volks en Vaderlands, en de zoogenoemde zaken van den dag, zien de volgende opſtellen:

1. *Het vijftienjarig beſtaan van het Koningrijk der Nederlanden*.............................. Bl. 19— 21.
2. *De ſcheiding van Holland en Belgie*............ „ 122—124.
3. *Nederlandſche lichtzinnigheid*.................. „ 17, 18.
4. *Gifverſpreiding*................................ „ 56, 57.
5. *Over handhaving of ontheiliging van den dag des Heeren*.................................. „ 110—112.
6. *Vrijheid en Liberalismus*...................... „ 135, 136.

Aan de *Geſchiedenis* werd, overeenkomſtig ons oorſpronkelijk ontwerp, zoowel bij het tweede als in het eerſte Deel van dit blad, eene ruime plaats toegeſtaan. Verre verwijderd van de lichtzinnigheid van een liberalen ſpreker in het Engelſche Parlement, die de Historie der vorige dagen ſlechts als een ouden almanak aanmerkt, trachtten wij de zaken zoowel der Kerk als der wereld, en in het bijzonder die van ons Vaderland, in het licht der Geſchiedenis te beſchouwen; onze redeneringen ſteeds op historiſchen bodem te gronden. Van daar ook nu weder tweederlei onderwerpen:

I. De Geſchiedenis der Kerk; waartoe de volgende ſtukken behooren:

1. *Kerkelijke Historie*.......................... Bl. 108.
2. *Een Paus over het Pausdom*.................. „ 36.
3. *Het leerſtelſel van Zwinglius*................. „ 46— 59.
4. *Menno Simons*............................... „ 133—148.
5. *Plechtig gebed bij het aanvangen der algemeene Synode in* 1618 *te Dordrecht gehouden, door den Preſident Bogerman*........................ „ 35, 36.
6. *Gijsbert Voetius*.............................. Bl. 152—153.
7. *Gerardus De Haas*............................ „ 10— 12.
8. *Ernesti en Michaëlis*.......................... „ 67— 69.
9. *Eene ſtem uit Denemarken*.................... „ 51, 52.
10. *Een getuigenis uit Parijs*..................... „ 124.
11. *Het derde Jubelfeest der Geneefſche Hervorming in* 1835.. „ 43, 44.
12. *Het derde Jubelfeest der Hervorming te Genève*.. „ 141—144.

II. De Oude en Nieuwe Geſchiedenis hebben wij vooral beſchouwd in verband met die van het volk van God en van ons Vaderland. Ook hebben wij zoowel in dit als in de vorige deelen ſoms als met den vinger op de vervulling der Profetiën gewezen, waarin voor het geloof eene heerlijke bevestiging ligt, eene telkens vernieuwde toeleiding tot dien God, die niet liegen kan, en die ons het profetiſche woord heeft gegeven om ons voor te lichten tot op het aanbreken van het morgenrood des jongſten daags. Wij tellen hierbij de volgende artikelen op:

1. *De Profetiën wegens Edom*.................... Bl. 8— 10.
2. *Socratiſche Wijsgeerte*........................ „ 153—156.
3. *Christelijke volksgeſchiedenis*................. „ 74— 76.
4. *Spanje*....................................... „ 128—131.
5. *De Negentiende Eeuw*......................... „ 37, 38.
6. *Lamartine, de Franſche Dichter, in het Oosten*.. „ 104—107.
7. *Het Oosten*.................................... „ 118—120.

Wat de Historie des Vaderlands aangaat, die wij immer met groote belangſtelling aanroerden, men zal daarover hier weder eenige beſchouwingen aantreffen, als:

1. *Historie des Vaderlands*...................... Bl. 81— 83. en „ 93— 96.
2. *Het beginſel van den opſtand tegen Spanje*...... „ 36.
3. *De laatſte woorden van Prins Willem I*......... „ 76.
4. *Over het leerſtellig geloof van Cats*........... „ 62, 63.
5. *Johan Godeſchalk van Schuurman, in zijn ſterven*. „ 66, 67.
6. *Eene Nederlandſche herinnering*................ „ 38— 40.

Onder het opſchrift van *Letterkunde* werden in de twee vorige deelen van ons blad veelal literariſche Mengelingen in proza en poëzij medegedeeld. Wij zullen hetgeen in het derde van dien aard gevonden wordt dan ook niet van één ſcheiden, maar liever als zoodanig hier naar de orde der plaatſing onder één voegen:

1. *Bilderdijk*................................... Bl. 4.
2. *Het Hoogduitſche Kerklied*.................... „ 21, 22.
3. *De Romantiſche ſchool*........................ „ 22— 24.
4. *Over den invloed van het Protestantismus op kunſten en wetenſchappen*........................... „ 27, 28.

5. *Een woord over den heerſchenden ſmaak in onze Letterkunde* .... Bl. 59, 60.
6. *Algemeene Taalkennis* .... " 63, 64.

1. *In een Bijbel* .... " 48.
2. *Het zoeken van Jezus* .... " 132.
3. *Lofzang* .... " 156.

Ook in dit Deel zal men hier en daar *Spreuken* aantreffen, minder echter dan in de beide vorige, omdat de uitvoerigheid der Artikelen zelve hiertoe mindere ruimte overliet. Men vergunne ons echter den Lezer op de volgende drie opmerkzaam te maken:

1. *De Kantteekeningen* .... Bl. 4.
2. *Het Christendom* .... " 16.
3. *Piëtismus* .... " 40.

De overige vindt men op bl. 12, 112 en 144.

Eindelijk is het wellicht niet ongepast, ook hier wederom zoo als vroeger, de volledige opgave zamen te ſtellen der in- en uitlandſche Boeken en Geſchriften, welke wij hebben aangekondigd, beſchouwd, of beoordeeld, ofſchoon wij het doel wel niet hadden noch hebben, om geregeld Recenſiën van uitkomende geſchriften te leveren. Boekbeſchouwing was ons ſteeds enkel eene gelegenheid of bijzondere aanleiding om onze gedachten over een bepaald onderwerp mede te deelen; ſomtijds gaven wij wel toe aan de zucht om een belangrijk werk meer algemeen bekend te maken, maar over het algemeen was de aard van dit Weekblad niet geſchikt voor deze kritiek. De volgende Werken zijn hier op te noemen:

NEDERLANDSCHE BOEKEN.

1. Baron DE KEVERBERG, *Du Royaume des Pays Bas*, la Haye, 1835 .... Bl. 19— 21.
2. J. GEEL, *Geſprek op den Drachenfels*, Leid. 1835. " 22— 24.
3. Mr. F. A. VAN HALL, *Redevoering ter gedachtenis van* G. K. *Graaf* VAN HOGENDORP, Amst. 1835 ..... " 38— 40.
4. H. A. HAMAKER, *Akademiſche voorlezingen over het nut en de belangrijkheid der grammatiſche vergelijking van het Grieksch, het Latijn, en de Germaanſche tongvallen met het Sanskrit*, Leid. 1835. " 63, 64.
5. Mr. J. C. DE JONGE, *Geſchiedenis van het Nederlandſche Zeewezen*, Deel I, II, 1ste Stuk. Amſt. 1834, 1835 .... " 81— 83.
6. Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER, *Archives ou Correspondance inédite de la maison d'Orange-Naſſau*. Leid. Tom. I, II, 1834, 1835 .... " 93— 96.
7. J. MILNERS, *Geſchiedenis der Kerk van Christus*, uit het Engelsch vertaald door M. J. CHEVALLIER. Iste Deel. Amſt. en Rott. 1835 .... " 108.
8. PH. W. VAN HEUSDE, *De Socratiſche ſchool, of Wijsgeerte voor de Negentiende Eeuw*, IIde Deel. Utr. 1835 .... Bl. 153—156.

BUITENLANDSCHE GESCHRIFTEN.

1. Dr. E. W. KRUMMACHER, *Goldene Worte über die theure Lehre von der freien Gnade.* Elberf. 1832. " 18, 19.
2. *Geistlicher Liederſchatz, für Kirche, Schule und Haus, und alle Lebensverhältniſſe*, Berl. 1832... " 22.
3. H. M' NEILE, *Sermons on the ſecond Advent of the Lord Jeſus Christ.* Lond. 1835 .... " 52.
4. ALPH. DE LA MARTINE, *Souvenirs, impreſſions, penſées et payſages pendant un voyage en Orient* (1832—1833)., Par. 1835, 4 vol. 8o .... " 104—107.
5. F. MONOD, *fils*, *Sermon prêché à Paris dans le temple de l'Oratoire le 9me Août 1835, à l'occaſion de l'attentat du 28me Juillet.* Par. 1835 .... " 124.
6. D. JOHANNIS ALBERTI BENGELII *Gnomon N. T., in quo ex nativâ verborum vi, ſimplicitas, profunditas, concinnitas, ſalubritas ſenſuum coelestium indicatur.* Editio 3. Tub. 1835, Vol. I. .... " 131, 132.

Ten ſlotte achten wij het noodig hier te herhalen, dat het met voordacht is, dat wij in dit Blad geene volſtrekte eenparigheid of algeheele gelijkheid van ſpelling en ſchrijfwijze, zoo min als van ſtijl en uitdrukking, hebben ingevoerd. Indachtig aan ons voornemen om meer dan eenerlei ſtem te doen hooren, waar van overeenſtemming en verſcheidenheid tevens het kenmerk zouden zijn, hebben wij de taal- en ſpelregeling, vóór omtrent het derde gedeelte eener Eeuw ingevoerd, noch uitgeſloten, noch doen heerſchen.

Wat de aanhalingen uit onze voortreffelijke Staten-Vertaling en overige kerkſchriften aangaat, wij hebben die niet in de eigen ſpelling en woordvorming van vóór tweehonderd jaren opgenomen. Wij merken toch deze voor ons hart dierbare geſchriften geenszins aan als antiquariſche overblijfſelen, die men ſoms eens beſchouwt om den geest en trant van de oudheid te leeren kennen, maar veeleer als panden, aan de Natie en Kerk toebetrouwd, die met haar voortleven, op haar invloeien, en wederzijds door haar in hare tegenwoordige ſchrijfwijze worden uitgedrukt. Ongaarne verliest men in de aanhalingen het taaleigen van dien tijd; maar zich in het bezigen der bijbelvertaling naar al de bijzonderheden der eerſte uitgave te richten, is nimmer in ons Land of elders de gewoonte geweest. — In de ſchrijfwijze dêr aanhalingen uit andere oude Nederlandſche Schrijvers is mede ſteeds op het doel gezien, of eene plaats als een overblijfſel der oudheid, dan wel als eene uitſpraak voor onze tijden moest worden aangemerkt.

Wij treden in deze bijzonderheden, omdat er, wanneer het beginſelen geldt, eigenlijk geene kleinigheden zijn, en het ſteeds wenſchelijk is, niets zonder reden, naar blooten willekeur, te doen.

Mochten deze hier voleindigde drie Deelen van ons Werk niet geheel vruchteloos zijn gebleven! Mocht er een zegen des Heeren op rusten tot bevestiging en verbreiding van die waarheid, welke voor natiën en bijzondere perſonen de éénig heilzame is!

NEDERLANDSCHE STEMMEN.